

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar med sk, som i denna inskrift utgöres av en punkt. 5 i är ej stunget. Efter 6 t synes i bortfallets kant ett grunt spår av sk. Därefter är ristningen förlorad på en sträcka av 102 cm.; på detta stycke har plats funnits för omkring 12 runor och 2 sk. Det kan under sådana omständigheter knappast råda någon tvekan om att det här har stått **raisa · stain · pi**. De därefter närmast följande runorna 7 n och 8 s äro djupa och tydliga. Av den övre ramlinjen finnas här inga spår. 14 k har genom bortfall förlorat ett kort stycke av hst upptill; runan är ej stungen. Mellan 15 s och 16 a finnes ingen runa. 18 s har förlorat nedre lederna i det stora bortfallet; ett spår av vinkeln mellan nedersta och mellersta leden finnes i skadans kant. Efter 20 n saknas sk liksom efter 35 l; att sk saknas framför possessivpronomen är påfallande vanligt i runinskrifter. 24 k är icke stunget. 29 e är tydligt stunget med en djup, rund prick; detsamma gäller om 41 e. — Helgonius och Hadorph: 16 i, 41 a.

I runföljden 12—17 **siksan**, som innehåller sonens namn, har ristaren tydligen råkat hoppa över ett t och sannolikt också ett i före n. *Sigsteinn* förekommer ett 20-tal gånger i svenska runinskrifter och är sålunda ett ganska vanligt namn, se Sö 291.

Skrivningen **hielbi** visar, att det progressiva i-omljudet har varit genomfört; uttalet har varit *hielpi*.

691. Söderby, Arnö sn.¹ Nu vid Veckol.

Pl. 45.

Litteratur: B 593, L 711, D 1: 78. J. Bureus, *Sumlen* (Fa 12), bl. 368, Fa 6 s. 121, n:r 62 (Caspar Cohl), Fa 5 n:r 283, Fa 10: 1 n:r 107, Fa 1 s. 64, Ff 6 n:r 112; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 40; O. Rudbeck, *Atlantica*, bd 3 (1698), s. 21, 28; P. Elvius, *De Fierdhundria* (auctor J. Arenius), Upsaliae 1717 (feltryck 1617), s. 96 och 97; O. Celsius, *Svenska runstenar* (Fm 60) 1, s. 367; H. Schück, *Svensk litteraturhistoria* (1890), s. 61; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 47; *Handlingar i ATA* år 1926, 1927; J. H. Söderlund, *Öarna Arnö och Oknö* (i Enköpings-Postens julnummer 1938).

Äldre avbildningar: Bureus, kopparstick (Ff 6 n:r 112; återgivet hos Rudbeck, a. a., s. 21); J. Rhezelius, teckning (Fa 10: 1 n:r 107); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 593); Dybeck, originalteckning 1862 (ATA), D 1: 78; K. A. Gustawsson, foto 1927 (ATA).

Runstenen står sedan år 1927 rest vid Veckol (på Oknön), 25 m. VNV om mangårdsbyggnaden. Tidigare har stenen stått på Söderby mark, omkring 200 m. VSV om mangårdsbyggnaden, vid nordvästra sidan av landsvägen. Denna med all sannolikhet ursprungliga plats finnes utmärkt på Geologiska kartbladet »Ängsö» (undersökningen gjordes år 1858—62).

Enligt Fa 6 stod stenen »Wedh Södherby byn å Oknön». Denna sten är en av de två runstenar från Oknön, som Bureus nämner i *Sumlen* (Fa 12, bl. 368), se ovan s. 202. I *Ransakningarna* lämnas följande upplysning om stenens plats: »J Söderby Giärdet Wäster om Byen, finnes een Runsteen medh Runske Bookstäfwer, een mans Högh öfwer Jorden.» På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* 4 finnes en bläckanteckning: »Suderby straxt wid bygn: på Oknön til Arneberg sochn» (B 593: »Oknö och Suderby»; L 711: »Söderby»). I *De Fierdhundria* upptages inskriften som »Lapis Söderbyensis in Insula Oknön». I *Sverikes runurkunder* skriver Dybeck: »Söderby ligger på norra sidan om Wäppbyviken. Mellan denna och byn är en högländ hage, full af hednagrafvar. Från byn sträcker sig sydostligt en väg till Marby och den väldiga Runstenen ligger vid denna i gärdet.» År 1926 anmäldes till Riksantikvarien, att »runstenen vid Söderby . . . nu står starkt lutande intill en ladugårdsvägg samt inom stängslet för en hönsgård. Åtgärder böra vidtagas för dess flyttande och resande på annan plats. Den är tidigare flyttad

¹ Söderby, Veckol och Vätteby ha överflyttats från Arnö sn till Aspö sn, Selebo hd, Södermanland, se Kungl. brev den 27 mars 1942. Jfr ovan s. 201 not 1.

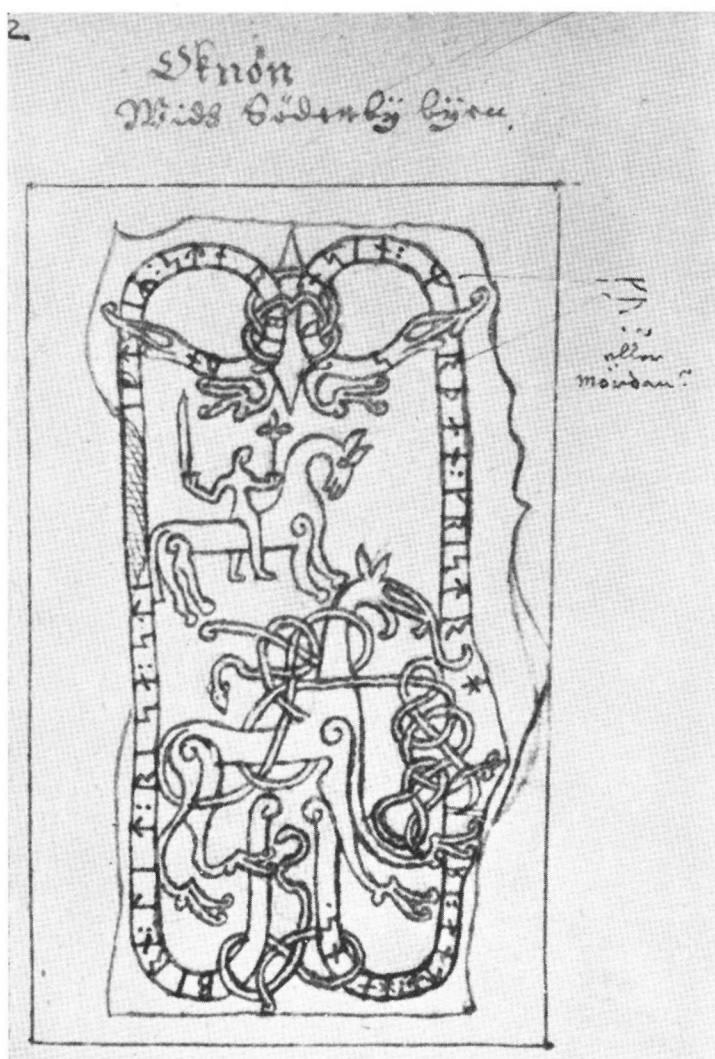

Fig. 128. U 691. Söderby, Arnö sn. Efter teckning av Rhezelius.

betraktas som synnerligen olämpligt att flytta stenen från Söderby gård, på vars mark den stått. I detta fall finnas dock skäl, som möjligen kunna motivera en sådan flyttning. Som redan framhållits har den stått på ett område som nu är åker SV gården, dit kan man naturligtvis nu ej flytta den. Vidare kan man ej reflektera på att resa den där den nu ligger och för övrigt möter det svårigheter att finna någon lämplig plats på Söderby d. v. s. i närheten av gården, för den ifrågavarande stenen...» I skrivelsen föreslås, att Söderby-stenen flyttas till Veckol för att där resas. Sommaren 1927 flyttades runstenen och restes på den nuvarande platsen; stenen flyttades sålunda åt NV, omkring 800 m. fågelvägen.

Mörkgrå, grovkornig granit. Höjd 3 m., bredd 1,12 m. Ristningen är djupt och tydligt huggen med breda, rundade linjer. Ornamentiken är på varje punkt fullt klar och tydlig.

Inskrift:

birn : lit : risa : s --- . . . : iftir : sterbirn sun sin : mrþan : kristr : hilbi : anta : hans

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Biörn let reisa st[æin þenna] æftir Styrbiörn, sun sinn myrðan. Kristr hjalpi anda hans.

»Björn lät resa denna sten efter Styrbjörn, sin svekfult dödade son. Krist hjälpe hans ande.»

från en plats några stenkast ifrån. Stenens nuvarande beklagliga läge är icke orsakat av den nuvarande ägaren.» Ett år senare (²⁴/₄ 1927) besiktigades runstenen av K.-A. Gustawsson, som i sin rapport till Riksantikvarien skriver: »Under min resa i Bond-Arnö socken, Uppland, blev jag i tillfälle att... besiktiga två runstenar belägna på Söderby gårds mark..., vilka sedan flera år äro kullfallna och även flyttade från sina ursprungliga platser. Den ena stenen, belägen ungefär 150 m. söder om Söderby gård och 4 m. från logens sydvästra hörn, ligger ONO—VSV nästan kullfallen över en mindre stensamling, som är belägen ungefär mitt under stenen, varför det blott är en tidsfråga när stenen kommer att brytas av... Stenen, som är av granit 3,10 m. lång, intill 1,05 m. bred och 0,35 m. tjock har ursprungligen stått på åkern som ligger SV gården, närmare kan ej platsen angivas. Sedan har den antagligen i samband med odling flyttats till den nuvarande platsen. Här är det synnerligen olämpligt att nu resa den då den står inom ett område som behärskas av ladugårdsbyggnaderna och vilket ofta användes vid stackning av hö och halm... Direktör F. Börjesson har erbjudit sig att resa stenen under förutsättning att han får flytta den till sin gård Veckol gränsande till Söderby. Det kan ju

Till läsningen: Före 1 **b** och efter 59 **s** finnas inga säkra spår av sk. Med hänsyn till att övriga sk äro energiskt huggna kan man anse det säkert, att inskriften har saknat sk i början och slutet. 6 **i** är icke stunget. R. 13 har förlorat toppen; inga spår av bst finnas bevarade. Av runan 14 återstår endast nedre hälften och av runan 15 endast ett tio mm. långt stycke nedtill. Därefter är stenen avslagen på en sträcka av 53 cm. Av runan 16 återstår endast nedre tredjedelen av hst; inga säkra spår av bst finnas bevarade. Av sk efter runan 16 återstår nu endast nedre punkten. 17 **i** är icke stunget. 24 **e** är djupt och tydligt stunget med en streckliknande prick. Sk saknas efter 29 **n**; där finnas några mycket svaga fördjupningar, vilka emellertid icke kunna uppfattas som rester av sk. Också efter 32 **n** saknas sk. 36 **m** är säkert, ehuru bst äro korta och icke gå upp till ramlinjen. Båda bst äro lika djupt huggna. 37 **r** är säkert; runan har en tydlig krök på bst. I 41 **k** stå bst och huvudstavens översta del i en gammal flagring; runan är dock tydligt skönjbar. 42 **r** har förlorat övre delen genom flagring. 48 **i** är icke stunget. — Caspar Cohl (Fa 6): Sk saknas före 17 **i**; 28 **u**; runföljden 36—40 riktigt **mrþan**. I marginalen är tillskrivet »aut Þiþiþi Þiþiþi». — Fa 5: 12—15 **stin**; sk saknas före 17 **i**; 28 **r**; sk efter 32 **n**; runföljden 36—40 har ändrats från **mrþan** till **kupan** genom att vänstra bst i 36 **m** har raderats bort och bst i 37 **r** har fyllts i för att åstadkomma en jämnt böjd **u**-bst. Runföljden 47—51 **hialbi**. — Rhezelius (Fa 10: 1): 28 **u**; 36—40 **mrþan** (Bureus har i marginalen antecknat om runorna 36 **m** och 37 **r**: »Þi? eller mördan?», se fig. 128); 48—49 **il** saknas; sk efter 59 **s**. — Kopparsticket i Ff 6 har flera oriktigheter, bl. a. 36—40 **kupan**. — Hadorph och Helgonius: Sk saknas före 17 **i**; 23 **t** har bst endast t. v. om hst.; 24 **i**; 28 **u** (senare med blyerts rättat till **r**); runföljden 36—40 **kupan**. Sk saknas efter 40 **n** (senare insatt med blyerts); ej heller sk efter 46 **r** har iakttagits. — Dybeck: 24 **i**, 28 **u**; 36—40 **kupan**. Samma läsning hos Brate (a. a. s. 47).

Svårigheten med denna inskrift ligger i runföljden 36—40 **mrþan**. Man väntade givetvis ett **kupan**, jfr ovan till läsningen, men både 36 **m** och 37 **r** äro ofrånkomliga. Under sådana omständigheter kan det väl knappast råda någon tvekan om att ristaren har avsett att återge ett *myrðan* pret. part. sg. ack. m.). Det i fsv. vanliga verbet *myrða* betyder 'mörda, i hemlighet el. på svekfullt och förrädiskt sätt dräpa' (Söderwall). Som bekant är det ingalunda enastående, att en runinskrift omtalar, att den person, till vilkens minne stenen har rests, har dräpts på ett förrädiskt sätt. Från Uppland kunna fyra exempel anföras: U 130 Nora, Danderyds sn, L 208 Söderby, Danmarks sn, L 228 Lena kyrka samt L 263 Älvkarleby kyrka; från Gotland Sjonhem-stenen I (**han · s[u]iku · blakumen · i · utfaru** · se S. B. F. Jansson i *Boken om Gotland* I, s. 149 f.); från Bornholm Vester Marie-st. 5 (DR 387: **auk : skogi : suek : saklausan** :); från Isle of Man Braddan-inskriften (se E. Brate i *Fornvännen* 1907, s. 25 f.). I alla dessa fall användas emellertid former av verbet 'svika', medan däremot *myrða* eljest icke finnes belagt i runinskrifter. Enligt v. Friesen är Röstenen rest efter en man som har »svikits» (se *Röstenen i Bohuslän*, 1924, s. 16) och man har uppfattat Möjbro-stenen på samma sätt. v. Friesen framhåller (a. a. s. 16), »att många runinskrifter, och detta sedan gammal tid, utförts till minne av personer, som lidit en plötslig död genom svekfullt överfall. I raden av denna art av minnesvårdar, som ha avläggare ända ner i våra dagar, då det i många svenska landsändar är sed att resa en sten, uppkasta ett röse av småsten eller en hög av avskurna trädgrenar på den plats en person mördats eller omkommit av våda, torde Röstenen böra ställas.» Det kan betraktas som sannolikt, att också U 691 hör till denna grupp.

Sonens namn *Styrbjörn* är belagt ett tiotal gånger i svenska runinskrifter; om namnet se Sö 339. Dybeck anmärker (D 1: 78), att »Öns gamle — alla under sednare åren flyttade till Arnön — hafva mycket att förtälja om den 'Styrbock', åt hvilken stenen säges vara rest.» Olaus Rudbeck skriver (a. a. s. 28) om Söderby-stenens Styrbjörn: »denne Styrbjörn nemnes uthi *Adamo Bremensi*, *Snorrone* ok våras Historier, och wart Christen som synes och af Stenens

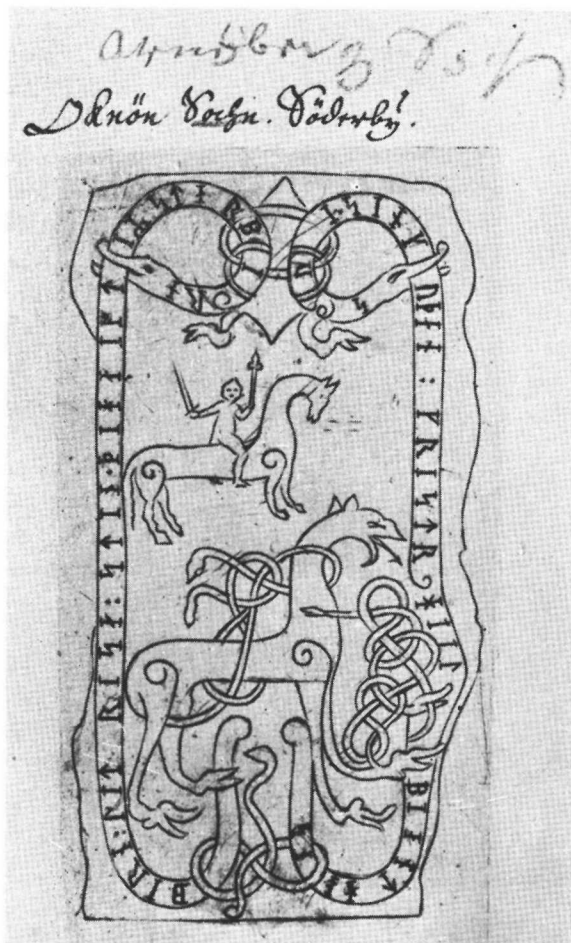

Fig. 129. U 691. Söderby, Arnö sn.
Efter kopparstick i Ff 6.

Fig. 130. U 691. Söderby, Arnö sn.
Efter B 593.

Skrift. Och lefde wid pass *An. Christ. 900*. Det är sålunda tydligt, att Rudbeck menar, att U 691 har rests efter Styrbjörn Starke, som föll i Fyrisvallsdrabningen. Även Söderby-stenens ornamentik har tilldragit sig Rudbecks intresse. Han påpekar bl. a., att »den som will igenom see våra Runstenar, så skal han finna, att innan om Ormarna eller Drakarna, så hafwa våra Fäder rijtat Lejon, Hästar, Grijpar, Hundar, Falkar och andra diur, williande der medh afmåla den dödas Manhaftigheet i strid, eller Snällheet till Häst att wara een Ridderman, mackt i Siöröfwerij, qwickheet i Jegeri och mera sådant...; iagh will allenast Konungz Styrbjörns Steen indraga, som är i Koppar stuckin genom *Reg. Antiq. Bureum*, och sedermera i Trä, af *Antiq. Hadorphio*, som finnes wid Söderby uthi Ogynä Sochn (*Ogygis territorio*) hwarest han sitter på een Häst med Spijra i den ena handen, och Wärlan i den andra, och in under een Grijp, hwilken skillies ifrån Lejon af munnens Skapnad, och der uthom äro 2. Drakar.» I *De Fierdhundria* beskrives ryttaren på följande sätt: »I hoc lapide equitem, dextra manu gladium, sinistra autem sceptrum tenentem exsculperunt.» Även Dybeck har fäst sig vid ryttaren: »Mannen till häst har i högra handen ett svärd och i den venstra törhända ett härmärke.» H. Schück menade (*Svensk litteraturhistoria* 1, 1890, s. 61), att ryttaren på Söderby-stenen skulle vara Didrik av Bern, och att figuren nedom ryttaren skulle kunna föreställa lejonet i strid mot ormen. Denna uppfattning av stenens figurer är icke trolig.

Fig. 131. Detalj av dopfunt från Hornborga kyrka, Västergötland. Nu i SHM.

En slående parallell till det fyrbladiga föremålet i ryttares vänstra hand finnes på dopfunten från Hornborga kyrka, Västergötland (SHM, inv. n:r 138 36), se fig. 131. Man ser där en framställning av Jesu dop, och det föremål, som Jesus håller i sin vänstra hand, är givetvis ett kors. Hornbergadopfunten tillhör 1100-talets senare hälft. Betydligt äldre motsvarigheter finns emellertid. I *Kunstprobleme der Merowingerzeit* (1939) behandlar Wilhelm Holmqvist i kapitlet »Reiterdarstellungen» (s. 110 f.) även »die Attribute des Reiterheiligen». Dessa attribut kunna växla, men mycket ofta ser man den helige ryttares »mit eingelegter Lanze, oft schliesst die Lanze oben mit einem Kreutz ab oder aber auch besteht die Waffe ganz einfach lediglich aus dem Kreutz, das dann mit der einen Hand in die Höhe gehalten wird» (a. a. s. 113). Docent Holmqvist har meddelat, att han anser Söderby-stenens ryttares framställning vara en härledning av de under senantiken och i senare kristen konst förekommande rytterna med korsfana eller korsprydd lans. Det är av stort intresse att påträffa denna bildsymbolik på en uppländsk runsten.

I *Svenska runristare* (1925) förmodar Brate, att U 691 har ristats av »Ödbärn», d. v. s. samme mästare som har ristat den närbelägna Våppeby-stenen (U 692). Det har sannolikt varit det korta avståndet mellan de båda runstenarna, som har ingivit Brate denna tanke. Han har icke undersökt ristningarna; eljest skulle knappast den påfallande olikheten i huggningsteknik ha kunnat undgå honom. Medan Våppeby-stenen är överlägset skickligt och elegant ristad, med smala, konturskarpa linjer, äro Söderby-stenens ristningslinjer breda och rundade, något klumpiga. Det förefaller därför osannolikt, att samme mästare skulle ha kunnat utföra dem båda, trots att vissa överensstämmelser i andra avseenden finnas. Brate hänför (*Svenska runristare*, s. 47) Söderby-stenen till 1020-talet. Detta torde vara att göra ristningen åtminstone ett par årtionden för gammal. Med de dateringsmöjligheter som f. n. stå till buds skulle man snarast vilja hänföra U 691 till 1060-talet.